
ČESKÉ FIDEIKOMISY V POSLEDNÍCH LETECH SVÉ EXISTENCE (POZNÁMKY K ASPEKTŮM ARCHIVNÍM A PRÁVNÍM)

Jiří Georgiev

Slovo úvodem

K badatelsky atraktivním a značnému zájmu odborné veřejnosti se těšícím zdrojům archivního bohatství, které jsou uloženy ve Státním ústředním archivu v Praze, náleží i písemnosti fondu Fideikomisní spisy, 1564–1953. O významu institutu rodového fideikomisu (svěřenectví) svědčí už samotný rozsah tohoto souboru, jehož 182 inventárních jednotek představuje 1385 kartonů spisů a 23 knih vzešlých z fideikomisární agendy pražského zemského soudu jakožto tělesa, které si až do zániku habsburského soustátí uchovalo takřka výlučnou působnost pro agendu svěřenectví na území Království českého.¹ K tomu je však zapotřebí vzít v úvahu i význam některých souvisejících písemností uložených v jiných fondech (např. spisy České dvorské kanceláře, místodržitelství úřadů a zemských soudů). Už z této skutečnosti vyplývá široká paleta možností využití předmětných archiválií, přičemž níže nastíněný přehled právní úpravy stanovící základní mantinely pro existenci svěřenectví má posloužit pouze jako určitá forma teoretického úvodu předcházejícího realizaci konkrétních výzkumných úkolů v písemnostech fondu. Mezi těmito písemnostmi přední místo zaujímají výčty, přehledy a inventáře majetku zahrnutého do fideikomisu, které zdaleka nezahrnují pouze majetek nemovitý. Je totiž zapotřebí zohlednit skutečnost, že vedle reálných fideikomisů, jejichž majetková podstata se zakládala na vlastnictví nemovitostí, existovaly i fideikomisy peněžní a fideikomisy smíšené, do nichž mohly náležet věci nemovité spolu s finanční částkou, kapitálem.

Fideikomisy ve střeoevropských zemích mají mnoho specifických rysů, jimiž se výrazně odlišují od podoby tohoto institutu v jiných zemích, např. ve Francii, kde svěřenectví více vychází v podstatě z římskoprávní koncepce fideikomisární substitute. Zcela odlišná je pak situace na Britských ostrovech, kde se vytvořila specifická forma svěřenectví – tzv. entails. Existuje vcelku bohatá literatura objasňující jak vznik tohoto „střeoevropského“ typu s ohledem na jeho původ ve španělském majorátu², tak i práce poodhalující příchod daného institutu do českých zemí a jeho další vývoj včetně pokusů o jeho zrušení či alespoň podstatnou reformu.³ I přes ne zcela vyjasněné otázky po původu a podstatě i v předbělohorských Čechách se objevivších fideikomisů⁴ nelze již dnes zpochybňovat samotnou skutečnost jejich existence v tomto období.

V souvislosti se zrušením rodového nedílu v Obnoveném zřízení zemském a kumulací velkého pozemkového majetku v rukou některých rodů přichází ale „zlaté období“ rodových svěřenectví v Království českém právě až po roce 1627. Snaha zabezpečit rodový majetek před prohosподаřením ze strany dědiců vedla k vytváření takovýchto majetkových podstat, jejichž vznik a další dispozice s nimi a s jejich součástmi byly vázány nejen na podmínky určené příslušnou zřizovací listinou definující i způsob nástupnictví⁵, ale též na schválení panovníka, popř. od roku 1811 (v praxi ale až po přijetí zákona č. 61/1868 ř.z.)⁶ na rozhodnutí zákonodárného sboru. Říšská rada rozhodovala o zřízení svěřenectví (§ 627 ABGB), k dalším změnám a případnému zrušení postačovalo zpravidla soudní povolení (viz §§ 634 a 644 ABGB). Předcházející poměrně dlouhé období let 1627–1811 se oproti tomu vyznačovalo relativně malým množstvím právních předpisů, které by problematiku fideikomisů zevrubněji upravovaly. Za touto skutečností stojí vcelku pochopitelně fakt, že vzhledem k úpravě konkrétních otázek přímo v zakládacím statutu takovýchto obecných norem nebylo ani zapotřebí.

Na následujících řádcích se pokusíme připomenout některé zásadní skutečnosti, dotýkající se té podoby fideikomisu, které tento institut nabyl v 19. století. Tehdy sice, zejména s ohledem na požadavky uvolnění trhu s půdou, vznášené především z pozice selských vrstev, jejichž sebevědomí pochopitelně v souvislosti se zrušením poddanských svazků vzrostlo, docházelo k zvyšování tlaku na likvidaci fideikomisů, avšak silná aristokratická lobby úspěšně na parlamentním poli odolávala pokusům o zrušení s její existencí úzce provázaného institutu. Na druhou stranu ovšem nelze přehlédnout fakt, že kritika svěřenectví je spíše projevem určitého hladu po půdě, který v období první republiky vyústí v realizaci pozemkové reformy. Necháme-li totiž hovořit strohou řeč čísel, uvidíme, že podíl fideikomisů na celkové výměře půdy nebyl k roku 1882 nikterak ohromující – pouhých 11,3 % (58 fideikomisů na 220 statcích s výměrou 579 219 ha) v Čechách. Na Moravě šlo o 8,2 % (18 fideikomisů na 59 statcích se 177 539 ha) a ve Slezsku (přesněji řečeno rakouském Slezsku) existovalo jen 5 svěřenectví obhospodařujících 20 statků o 17 671 ha. Síla svěřeneckých dominií se ovšem projeví v plně šíři až tehdy, když si uvědomíme specifické postavení fideikomisního velkostatku na zemském sněmu. Pro Království české navíc byla charakteristická poměrně výrazná koncentrace šlechtického majetku, který se přitom zdaleka neomezoval pouze na svěřenectví.⁷ Postavíme-li vedle sebe svěřenecký i nesvěřenecký velkostatek a vezmeme-li v potaz hledisko koncentrace pozemkové držby, zjistíme, že k roku 1882 se nacházelo v Království českém 776 statků s výměrou nad 200 ha, přičemž tyto statky zabíraly celých 35,6 % veškeré půdy soustředěné v nemalé míře právě v rukou šlechtických majitelů⁸ ...

Legislativní úprava svěřenství v Předlitavsku v 2. pol. 19. století

Je určitým dějinným paradoxem, že právě v době, kdy silněji a silněji zaznívaly hlasy volající po zrušení fideikomisů, dosáhlo svěřenství po formální stránce co do právní úpravy svého vrcholu. Jaká tedy byla ona konkrétní podoba tohoto institutu ve světle výše zmíněných předpisů platných v Království českém, potažmo v „královstvích a zemích na říšské radě zastoupených“, jak zněl oficiálně užívaný název předlitavské části habsburské monarchie? Teoreticky bylo možno s ohledem na úpravu § 618 ABGB vymezit fideikomis jako „nařízení, jímž prohlašuje se majetek pro všechny budoucí potomky, neb alespoň pro více potomků za nezczitelné jmění rodiny“ v důsledku původního projevu vůle zřizovatele. Termínem fideikomis lze poté logicky označit v abstraktní rovině samotný právní institut svěřenství, v konkrétním kontextu pak pod tímto výrazem rozumíme na základě projevu vůle zřizovatele povstavší právní poměr (tak činí kupř. §§ 644, 645 ABGB, hovoří-li o zániku fideikomisu), nebo přímo určitý majetkový soubor, který tvoří předmět (přesněji sekundární objekt) tohoto právního vztahu.

Jak už jsme naznačili výše, v posledních letech trvání podunajské monarchie se stále více prosazovala snaha po odstranění fideikomisů či alespoň omezení možnosti je zřizovat. Zákon č. 61 ř.z. z 13. června 1868 vázal tuto možnost na rozhodnutí zákonodárného sboru. Tím se sice vytváření nových fideikomisů ztížilo, avšak nevyloučilo. Jakými po sobě následujícími kroky tedy mohlo dojít k zřízení svěřenství? Základ představoval tzv. zřizovací akt obsahující projev zřizovatelovy vůle, ať již *inter vivos* nebo *mortis causa*, tedy během života zůstavitele či pro případ jeho smrti. Pozornosti si zaslouží fakt, že takovéto jednání mohlo mít i smluvní povahu a nemuselo nutně nabývat formy jednostranného soukromoprávního projevu vůle zřizovatele. Se zřizovacím aktem se můžeme setkat celkem ve 4 podobách:

1. *inter vivos* smlouva
2. *inter vivos* jednostranný právní akt (nejčastější)
3. *mortis causa* dědická smlouva, a konečně
4. *mortis causa* v poslední vůli.

Ke způsobilosti pořídit s určitým majetkovým celkem tímto způsobem se vyžadovala obecná způsobilost k právním úkonům, naopak podmínkou nebyl ani šlechtický titul ani mužské pohlaví zřizovatele.

Zmínili jsme se již o existenci fideikomisů, které kromě pro tento institut asi nejcharakterističtější držby nemovitostí obsahovaly také věci movité, popř. se vázaly na finanční částky, jež mohly být uloženy v cenných papírech. Maximální ani minimální hodnotu fideikomisu právní předpisy nestanovily. Potom se nezbyvá než tázat, kde ležely hranice fideikomisu? Co všechno obecně mohl

takový majorát zahrnovat? Předmětem fideikomisu mohla být jen věc trvalá, u níž se mohlo předpokládat, že vydrží i několik generací, a zároveň taková věc, z níž vzejde určitý užitek (výnosy, úroky apod.).

Základní formy fideikomisu představovalo svěřenectví peněžní (pekuniární) a vedle něj především svěřenectví pozemkové (reálné), jehož základem bylo vlastnictví nemovitostí. Nejčastěji šlo o někdejší vrchnostenská patrimonia, velké statky, k nimž na našem území patřil často i palác v Praze. Z movitých věcí se často setkáváme se šperky, soubory obrazů či knihovnami, které ale nemohly existovat jako jakési samostatné fideikomisy, nýbrž mohly pouze doplňovat reálný popř. pekuniární fideikomis.

Tuto základní fázi vzniku fideikomisu spojenou s projevem vůle zřizovatele můžeme ale považovat za jakýsi jednoduchý první krok na poněkud zdoluhavé cestě ke vzniku kýženého právního vztahu. Následovat totiž musel postup začínající na vídeňském ministerstvu vnitra a končící na půdě říšské rady. V souladu s § 220nn. patentu o řízení nesporném č. 208 ř.z. z 9. srpna 1854 musel zřizovatel či jeho zástupce podat u ministerstva vnitra žádost o schválení fideikomisu, jejímiž přílohami byly zřizovací listina a také seznam jmění, z něhož se měl fideikomis skládat. Z ministerstva šel spis do vlády, která poté předložila v předmětné věci říšské radě návrh zákona o zřízení fideikomisu ke schválení. Následně záleželo jej a jen na úvaze parlamentního sboru monarchie, zda návrh podpoří či odmítne. V případě kladného rozhodnutí parlamentu předcházela vzniku fideikomisu ještě podpis císaře. Forma zákona pro rozhodnutí v individuální věci není zrovna obvyklá, oficiálně udávaným důvodem byla skutečnost, že zřizovatelova vůle se dotýká mnoha generací, má tedy značný časový rozměr a navíc většinou výrazně zasahuje do majetkových poměrů v regionu. Na druhou stranu lze v úpravě snadno vysledovat úmysl ztížit vznik fideikomisů jako kompromis mezi stoupenci jeho zachování a „abolicionisty“. Koneckonců podobně vypadala situace v případě jiného „feudálního reliktu“ – lenního zřízení, kde ale již zákon z roku 1862 zcela vylučoval možnost vzniku dalších lén a alodifikační zákony z let 1867–1869 pak učinily konec nadějím na jejich další přežití.⁹ I v případě zrušení lenních vztahů ale konzervativní šlechta ostře vystupovala proti jejich likvidaci a pomocí rétorických cvičení na říšské radě, kde se dovolávala státoprávních argumentů a též liberálům posvátného konceptu ochrany vlastnictví, napadala předložený návrh zákona. Podobně jako rušení fideikomisů za první republiky, o němž se zmíníme i v našem textu, také likvidace lenních vztahů a jejich vypořádání rozhodně nepředstavovalo běh na krátké trati a ještě v třicátých letech 20. století stále nebylo ukončeno...¹⁰

Vrátíme-li se zpět k problematice vzniku fideikomisů, zbývá otázka, co se dělo po schválení návrhu zákonodárným sborem. Spis s parlamentním posvěcením vzniku svěřenectví následně směřoval z říšské rady k příslušnému sou-

du, který dle zřizovatelem přiloženého seznamu jmění vypracoval tzv. hlavní inventář (srov. § 224 zmíněného patentu o řízení nesporném). Adjektivem „hlavní“ se tento inventář odlišuje od běžných inventářů, vypracovávaných vždy po úmrtí držitele fideikomisu. Mimořádná povaha hlavního inventáře se projevovala v tom, že po úmrtí prvního držitele fideikomisu se právě podle hlavního inventáře zjišťovalo, co náleží do fideikomisu a co tvoří majetek, s nímž lze volně disponovat.

Podstata fideikomisu byla vysvětlována na základě koncepce tzv. děleného vlastnictví, prostřednictvím které se mimochodem daly charakterizovat také lenní vztahy. Podle ní se odlišuje vrchní vlastnictví (vlastnictví k podstatě), které v případě svěřenectví přísluší současnému držiteli spolu s jeho budoucími očekávanými nástupci v dalších generacích (tzv. čekanci), od vlastnictví k užitkům, kde je osobou oprávněnou současný držitel. Koncepce děleného vlastnictví má v tomto kontextu až metafyzickou povahu, neboť vlastnictví přiznávané tzv. čekancům přísluší z logiky věci také biologicky ještě neexistujícím osobám. Čekanci tedy nemohou vykonávat dílčí oprávnění tvořící podstatu realizace vlastnického práva – nakládat s věcí (ius disponendi) či ji užívat (ius utendi) a přijímat z ní požitky (ius fruendi). Tento teoretický nedostatek, kritizovaný i těmi právníky, kteří jinak proti instituci fideikomisu nevystupovali¹¹, se obvykle obcházel s použitím kostrbaté konstrukce, podle které je pravým vlastníkem držitel fideikomisu, jenž je ale omezen ve výkonu vlastnických práv. Při tom nesmí dojít k poškození budoucích držitelů zcizováním majetku, mj. s ohledem na § 613 ABGB. Čekanci nemají postavení vlastníků, nepřislouží jim ani nějaké věcné právo, nýbrž se na ně hledí jako na oprávněné z dědického práva. Pokud již žijí, mohou vykonávat právo dohledu nad majetkovou podstatou, aby nedošlo ke zkracování jejich zájmů.

Slušnou existenci držiteli fideikomisu zajišťovalo právo na požitky z fideikomisu i z jeho přírůstků. Nešlo tedy pouze o volnou dispozici s úrokem z kapitálu či s úrodou na poli, nýbrž i o zisky z kácení stromů a prodeje dřeva, z těžby nerostného bohatství či dobývání kamene v lomech. Tyto užitky jako zdroje zisku pochopitelně mohl držitel dát do pronájmu či do zástavy, které však byly časově limitovány dobou jeho vlastní držby. Zemřel-li současný držitel, smlouva zanikala, nedošlo-li ovšem k uzavření nového kontraktu s jeho nástupcem. Bez nástupcova souhlasu se takovýto závazek na něj mohl vztahovat pouze tehdy, svolil-li k tomu soud. Držitel svěřenectví byl zároveň vykonavatelem patronátních práv, která se k fideikomisu vázala. Na druhou stranu nesl držitel fideikomisu odpovědnost za veškerá břemena váznoucí na majetkové podstatě celku. Odváděl tedy daně, poplatky a vykonával jiné uložené povinnosti. Některé právní předpisy poté upravovaly i dílčí otázky, jejichž řešení si mohla vynutit nenadálá situace. Jenom pro zpestření tedy uvedme, že při nále-

zu pokladu na pozemku patřícím ke svěřenectví by se postupovalo v souladu s §§ 399 a 629 ABGB a dvorským dekretem č. 970 z 16. června 1846 tak, že polovina by připadla nálezci, jedna čtvrtina by se ocitla v majetkové podstatě fideikomisu a zbývající čtvrtinou mohl držitel svěřenectví volně disponovat. Další perličkou je skutečnost, že dle často citovaného soudního rozhodnutí z 2. července 1879¹² při výhře v losování náležela celá částka, kterou držiteli fideikomisu přihrála Štěstěna, do fideikomisní podstaty a on sám s ní tedy nemohl volně disponovat.

Držitel mohl zadlužit fideikomis zásadně pouze s přivolením soudu na základě odůvodněné žádosti tak, že nechal zřídit zástavní právo k užitkům nebo vybral (u peněžních fideikomisů) finanční částku. Povolení k zadlužení mohl využít jen držitel sám, nikoli jeho nástupci, na které však povinnost splácet jejich předchůdcem vytvořený dluh přecházela. Zadlužení fideikomisu nesmělo obecně přesáhnout třetinu jeho hodnoty (§ 635 ABGB) zjištěné soudním odhadem, přičemž do této částky se musela započítat již existující břemena a závady na majetku vážnoui. Pouze výjimečně mohli dle zákona č. 61/1868 třetinovou hranici prolomit rozhodnutí Nejvyššího soudu, který musel vyslechnout kurátora a žijící čekance. Zvýšení uvedeného limitu přicházelo ostatně do úvahy jen tehdy, bylo-li to nezbytné pro zachování fideikomisu. Vzniknuvší dluh musel samozřejmě držitel popř. jeho nástupci splácet, a to v pravidelných částkách určených zpravidla v povolovacím výměru. Nejčastěji býval dluh rozložen na dvacet let při 5% ročních splátkách. Odborná literatura v této souvislosti hovořila o depuraci fideikomisu.¹³ Podle § 248 již zmíněného patentu o řízení nesporném musel držitel a dlužník v jedné osobě předkládat každý rok soudu tzv. depurační výkazy uvádějící celkovou výši dluhu a dokládající zaplacení příslušné částky v souladu se splátkovým kalendářem. Mohl zároveň požádat o prominutí či posečkání se splácením dluhu, přičemž taková žádost musela být provázena řádným odůvodněním. Určitou nevýhodu pro věřitele lze spatřovat ve skutečnosti, že mohl svůj dluh uspokojit pouze na užitcích z fideikomisu a nemohl žádat o vyplacení ze samotného fideikomisního jmění. Exekuce tedy mohla nabývat pouze podoby nucené správy nebo sekvestrace.

Kromě zadlužení fideikomisu představovala podstatný zásah do jeho existence i přeměna reálného fideikomisu na pekuniární, kterou mohl, stejně jako výměnu pozemků spadajících do majetkové podstaty svěřenectví za jiné, povolit soud na odůvodněnou žádost držitele (§ 634 ABGB). K takové transakci nebylo zapotřebí souhlasu kurátora či čekanců, avšak vyžadovalo se jejich vyslechnutí u soudu. Opačná přeměna – tedy transformace pekuniárního fideikomisu na reálný – se mohla uskutečnit jenom s přivolením říšské rady! Soudní rozhodnutí zde podle výkladu opírajícího se o argument a contrario § 633 ABGB a o nařízení ministerstva spravedlnosti z 25. března 1855, podle něhož nelze

z vyvazovacího kapitálu přikupovat k svěřenectví pozemky bez svolení zákonodárné moci, nestačilo.

Na druhé straně je zapotřebí zmínit i oprávnění, jimiž disponovali čekanci vůči držiteli fideikomisu. Šlo v první řadě o tzv. právo dohledu nad zachovávaným fideikomisní podstaty v neztenčeném rozsahu, tedy nad tím, aby nedocházelo ke zcizování jmění a zmenšování objemu majetku. Bezprostřední dohled vykonávali zpravidla místo samotných čekanců v jejich zájmu kurátoři (opatrovníci). Opatrovník byl zřizován pro každý fideikomis, přičemž jeho úkolem bylo v případě zjištění ohrožení či poškození zájmů nástupců – např. při nadměrném kácení v lese – informovat soud, který v takovém případě mohl nařídít sekvestraci dle §§ 227–228, 254 patentu o řízení nesporném. Tento právní předpis ale zároveň stanovoval, že soud sám o sobě má dbát na zachovávání fideikomisní podstaty (§ 231).

Dalším nárokem, který měl čekanec vůči držiteli fideikomisu, bylo „právo na univerzální sukcesí“, tedy oprávnění vstoupit po smrti stávajícího držitele svěřenectví jako dědic do celého širokého spektra práv a povinností, příslušejících fideikomisnímu držiteli. Samotné určení nástupnického řádu bylo plně v dispozici zřizovatele fideikomisu (§ 622 ABGB). Jak už jsme naznačili výše, rozlišovaly se tři způsoby nástupnictví:

1. primogenitura (nastupuje prvorozený z nejstarší linie)
2. majorát (přichází ten, kdo je držiteli nejbližší dle stupňů příbuzenstva, přičemž starší má přednost)
3. seniorát (nastupuje nejstarší člen rodiny)

V pochybnostech má přednost primogenitura před majorátem a majorát před seniorátem (§ 620 ABGB). Zajímavá situace vznikla tehdy, když někdo zřídil více fideikomisů pro několik linií – pak se hovořilo o primogenituře, sekundogenituře či dokonce terciogenituře, k jejichž spojení mohlo dojít pouze tehdy, když některá z linií vymřela. Spojení v jedné ruce ale mohlo trvat jen do té doby, než opět povstalo více linií. Nestanovil-li zřizovatel jinak, uplatnila se subsidiárně pravidla občanského zákoníku, podle nichž jsou ze sukcese vyloučeni potomci pohlaví ženského (§ 626 ABGB) a také nemanželské či adoptované děti (§ 165 ABGB). Naopak děti z neplatného, avšak dodatečně konvalidovaného (tedy učiněného platným) manželství měly nárok na nástupnictví stejně jako děti legitimované per subsequens matrimonium. Došlo-li k uzavření morganatického sňatku či mesalianci, nemělo to vliv na nástupnictví fideikomisu – pokud tak nestanovila ovšem zřizovací listina, protože rakouské občanské právo pojem nerovnorodého sňatku neznalo. Chybná je rovněž představa, že nástupnictví fideikomisu muselo být vyhrazeno pouze pro členy vlastního rodu, nehledě na ne zcela atypické přechody svěřenectví z jedné pošlosti na jinou rodinu.¹⁴

Po smrti každého držitele docházelo k sepsání nového inventáře (§ 224 zmíněného patentu), na jehož základě se oddělilo jmění spadající do fideikomisu od ostatního (tzv. alodního) majetku, který připadl osobám určeným běžnými předpisy práva dědického. Objevil-li se při následném porovnání nového inventáře s inventářem vyhotoveným při úmrtí předchozího držitele nějaký schodek, muselo dojít k jeho vyrovnání z alodní pozůstalosti. Aby ovšem dědicové stojící mimo fideikomisní nástupnictví netrpěli pocitem jakéhosi znevýhodnění, musela jim být vyplacena náhrada nákladů vynaložených za života zůstavitele ve prospěch fideikomisu.

Závěrem této kapitoly se alespoň stručně zastavme u problematiky zániku svěřenectví. V souladu s právním řádem platným v druhé polovině 19. století se naskýaly dvě možnosti. První z nich byl zánik fideikomisu jako takového (*ipso facto*), což přicházelo do úvahy v důsledku „nedostatku věci“:

1. jejím zničením, kde se však nárok na náhradu škody stával novým fideikomisním jměním (§ 645 ABGB).
2. čtyřicetiletým vydržením svěřenectví jako svobodného statku (§ 1474 ABGB).

Došlo-li se svolením soudu k prodeji fideikomisního jmění, svěřenectví nezankalo, pouze se měnila jeho podstata, kterou nyní tvořila prodejní cena.

Druhým způsobem zániku fideikomisu *ipso facto* vedle výše popsaných nedostatků na straně předmětného jmění byla situace, kdy se „nedostávalo“ osob způsobilých stát se fideikomisními nástupci. Nebyla-li naděje na potomstvo a vymřely-li ostatní linie rodu, stával se poslední držitel neomezeným vlastníkem na základě deklaratorního rozhodnutí soudu. Pokud by se nějaký čekavec přece jenom později objevil, mohl se bránit podáním návrhu k soudu. Takový návrh byl po formální stránce obdobou dědické žaloby (§ 128 patentu o řízení nesporném v kombinaci s § 823 ABGB).

Od zániku *ipso facto* musíme odlišit zrušení fideikomisu, k němuž mohlo dojít na základě zřizovatelova prohlášení, tzv. odvolání, a to tehdy, když byl fideikomis zřízen jednostranným prohlášením a dosud z něj nikdo nenabyl žádných práv (srov. § 628 ABGB). Vedle odvolání zde byla i druhá možnost, tzv. kasace čili soudní prohlášení (§ 644 ABGB). Konstitutivního významu mělo takové prohlášení, pokud se nebylo možno nadít potomstva nebo žijící čekanci se zrušením souhlasili, a v neposlední řadě po vyslechnutí kurátora. Později narozený čekavec nemohl zrušení fideikomisu v takovém případě napadnout.

Právní aspekty likvidace fideikomisního velkostatku v ČSR

Již v úvodní kapitole jsme se stručně zmínili o tlaku na zrušení svěřenectví, který panoval ještě za trvání rakousko-uherského mocnářství. Vedle argumentů

zdůrazňujících ohrožení existence menších hospodářství a ožebračování příslušníků politicky vlivného selského stavu se setkáme i s tvrzením o nadměrné hospodářské závislosti obyvatel určité oblasti na někdejší vrchnosti apod. Na druhé straně zastánci fideikomisního způsobu hospodaření vedle tradičních opěrných bodů konzervativního myšlení zdůrazňovali takové argumenty, které kladly důraz na potřebu zachování větších zemědělských i lesních celků lépe splňujících požadavky racionálního využití prostředků.¹⁵

Ačkoli se s požadavkem na zrušení fideikomisů setkáváme již v průběhu bouřlivých událostí let 1848–1849, přičemž asi nejviditelnějším projevem tohoto úsilí je dikce § 23 návrhu tzv. kroměřížské ústavy¹⁶, větší ohlasu se této snaze dostalo až později, což souviselo s dvěma zásadními skutečnostmi. První z nich představovalo rozšiřování volebního práva, které otvíralo prostor pro vyjádření názorů radikálněji naladěných vrstev obyvatel. Druhým rozhodujícím faktorem se paradoxně stalo kompromisní znění zákona o zřizování a zadlužování fideikomisů č. 61/1868 ř.z. Tím, že zákon zřizování fideikomisů přenesl na parlamentní půdu, učinil z něj předmět nezřídka ostrých politických tahanic. Šlo mj. o vystoupení poslanců Polaka, Mengera či Steinwendera na říšské radě v průběhu 80. let, z českého prostředí pak o projevy Alfonse Šťastného z Padařova, později se setkáme i s kritikou z řad sociální demokracie (Pernerstorfer, Daszynski, Hybeš).¹⁷

Po vzniku Československé republiky se právě aristokratická výlučnost fideikomisů¹⁸ spíše než podstata svěřenství jako takového stala důvodem, proč po zrušení šlechtických titulů zákonem č. 61/1918 Sb. z. a nař. RČS došlo v souvislosti s prováděním pozemkové reformy a v návaznosti na přijetí tzv. záborového zákona č. 215/1919 Sb. k definitivnímu odstranění fideikomisů zákonem č. 179 Sb. z. a n.RČS z 3. července 1924. Již v prozatímním Národním shromáždění v únoru 1919 vznesl požadavek na zrušení fideikomisů poslanec Bradáč. Ještě před schválením zákona z roku 1924 parlament projednával otázku zrušení fideikomisů v roce 1921.

Období následující po přijetí relativně stručného (19 §§), leč obsahem hutného zákona „o zrušení svěřenství“ se pak nese ve znamení likvidace a vypořádání bývalých fideikomisů. Mnohdy ne zcela jasné formulace zákona i obrovské majetky, jež se ocitly ve hře, vyvolaly řadu sporů. Judikáty Nejvyššího správního soudu (dále NSS)¹⁹ a Nejvyššího soudu (dále NS) následně zodpověděly některé otázky, které dikce zákona svou neurčitostí ponechávala otevřené. Také některé na stránkách odborného tisku (Obzory národohospodářské, Právník apod.) publikované názory přispěly k vyjasnění složité problematiky.²⁰ Nemá smysl rozebírat jednotlivá ustanovení zákona ryze technické povahy, avšak za nezbytné považujeme představit základní body, o které se právní předpis opíral.

Podle § 1 se „svěření (rodinné fideikomisy) všeho druhu zrušují“ a nová svěření nemohou být zřizována. Dnem účinnosti zákona také pozbývají platnosti ustanovení zřizovacích listin, rodinných usnesení popř. jiných opatření, pokud se na ně zákon výslovně na jiných místech neodvolává (např. v §§ 3,6). K tomuto ustanovení se vztahuje rozhodnutí NS č. 14135, podle něhož musí být v případě sporu o povahu pozemku jako předběžná otázka vyřešeno, zda jde o majetek fideikomisní či alodiální.

Určitou benevolenci, kterou ovšem chtěl ulehčit postavení jak osob oprávněných k držbě fideikomisu, tak i soudů, kterým by jinak hrozila záplava v podobě obrovského počtu návrhů, projevil zákonodárce v § 2. Podle tohoto ustanovení se pro vypořádání vztahů z fideikomisu dává přednost soudem schválené dohodě, kterou uzavřou držitel fideikomisu a alespoň tři nejbližší čekatelé. Pojem čekatele zákon vymezil – a nutno říci, že eo ipso záležitost zkomplikoval – zcela nově tak, že jde o již žijící osoby povolané dle zřizovací listiny k nástupnictví, přičemž se však neberou v úvahu omezení zřizovacích listin odporující republikánskému právnímu řádu v důsledku zrušení šlechtictví. Šlo o omezení daná morganatickým sňatkem, nedostatkem urozenosti apod. V souladu s rozhodnutím NS č. 6263 se za oprávněného čekatele považovala i osoba, kterou soud ještě v době trvání Rakousko-uherské říše prohlásil z důvodu nerovného sňatku za nezpůsobilou k nástupnictví. Naopak osoba vyloučená z takového důvodu (např. nerovnorodého sňatku) už dříve ze samotné držby, se svého nároku domáhat nemohla (§9 odst.1).

V daném kontextu mnohé otázky ozřejmilo rozhodnutí NS č. 5544, podle něhož pro případ uzavření dohody nepřislušelo soudu zkoumat její obsah po hmotněprávní stránce, tedy obírat se způsobem vyrovnání, nýbrž pouze zkoumat, zda nedošlo k formálnímu pochybení. Zda tedy byla sjednána oprávněnými osobami a předložena v náležité formě bez překročení prekluzivní lhůty (též judikát č. 6297). Jiná dohoda mezi oprávněnými subjekty, než kterou předpokládal zákon, sice možná byla, ale nenáležela do kompetence svěřeneckého soudu, byť se jí upravovaly další poměry týkající se svěřenského majetku. Její platnost se ovšem odvozovala od dohody předtím schválené svěřeneckým soudem (srov. rozh. NS. č. 14135).

Nedospěly-li strany k dohodě, popř. nepředložily-li ji včas soudu ku schválení, určoval jim zákon dispozitivní normou náhradní řešení, které zjednodušeně řečeno transformovalo fideikomis ve fideikomisární substituci, tedy institut dědického práva, které recentní právní řád ČR nezná. Z moci úřední rozhodoval v takovém případě příslušný svěřenecký soud (§ 7). Stávající držitel se sice stal vlastníkem fideikomisu, ale pokud žili čekatelé, byl omezen ve své testovací svobodě dědickým právem toho z nich, kdo měl nastoupit jako první v řadě dle zřizovací listiny. Aby však touto cestou nedošlo k faktickému prodloužení

existence fideikomisu, stanovil § 5 zákona nemilosrdně, že nároky všech ostatních čekatelů bez náhrady zanikají. Naopak nároky na plnění vyplývající pro určitou osobu ze zřizovací listiny vůči držiteli fideikomisu nezanikaly (§ 6), stejně jako pohledávky věřitelů váznoucí na fideikomisním majetku (§ 14). Nabyvatel svěřenectví alespoň mohl žádat na svém předchůdci za jím způsobené zhoršení fideikomisního jmění poskytnutí náhrady z jeho svobodného majetku (§ 12).

Dikce § 8 pak dávala tušit, že fideikomisní agenda rozhodně nebude v krátké době smetena ze stolů příslušných soudů. Pokud se totiž místo uzavření dohody zmiňované v § 2 znesváření oprávnění příslušníci rodu ocitli ve sporu o nástupnictví, musel fideikomisní soud s usnesením určujícím další osud někdejšího svěřeneckého majetku počkat až do vyřešení celé záležitosti. Ustanovení § 13 se potom týkalo případné kolize s právními předpisy upravujícími problematiku pozemkové reformy a mimo jiné k dohodě osob oprávněných podle § 2 zákona o zrušení svěřenství vyžadovalo, šlo-li o majetek v záboru, souhlasu Státního pozemkového úřadu. Paragrafy 15 a 16 se pak týkaly čistě procesních záležitostí. Důraz, který zákonodárce kladl na zachování archiválií, knihoven popř. sbírek či předmětů umělecké nebo historické hodnoty, demonstruje obsáhlá úprava obsažená v § 17. Podle ní se povinně vyhotovil soupis takových předmětů pod patronací ministerstva školství a národní osvěty, kterému také příslušelo povolení majetkové dispozice s nimi, a v případě jejich ohrožení mohlo nařídit uschování mimo dosah vlastníka na jeho náklady. Zákon znovu opakovatel již dříve zvláštním předpisem stanovený zákaz vývozu uměleckých a historických památek a pro případ porušení stanovených nařízení hrozil vlastníkovi pokutou do 100 000 Kč nebo vězením do tří měsíců. Derogační klausule § 18 rušila starší předpisy týkající se svěřenectví, v první řadě ustanovení ABGB a patentu o řízení nesporném z roku 1854, a § 20 závěrem zmocňoval některá ministerstva k provedení v zákoně obsažených norem.

Odstranění fideikomisů ani meziválečná realizace pozemkové reformy zdaleka neznamenaly konec velkostatků. K tomu dochází až v souvislosti s revizí pozemkové reformy po druhé světové válce. Tento zásadní zlom nám ale zároveň znemožňuje sledovat případné snahy o udržení majetkových podstat někdejších fideikomisů jiným způsobem. Důsledkem vyvlastnění soukromého nemovitého majetku zanikl i důvod případných sporů o vlastnictví popř. výkon oprávnění vyplývajících z vypořádání někdejších fideikomisních podstat. Přijetím právních předpisů týkajících se odškodnění některých majetkových křivd se však od počátku 90. let otevřela cesta k soudnímu projednávání záležitostí, které mají své kořeny v uspořádání majetkových poměrů po likvidaci fideikomisního velkostatku.²¹

V Rakousku, jehož úprava šlechtického práva a souvisejících institutů měla pochopitelně stejné kořeny²² a v podstatných rysech se od našich právních po-

měru neodchýlila ani v meziválečném období, jsou ale dnes některé majetkové celky spravovány formou rodinných nadací²³, jejichž statut do určité míry může zajišťovat ochrannou úlohu charakteristickou pro někdejší fideikomisy. V ČSR po roce 1918 se takovéto rodinné nadace neobjevují. Na druhou stranu nedošlo k zániku někdejších stipendijních šlechtických nadací²⁴, což potvrdilo i rozhodnutí Nejvyššího správního soudu č. 17323/33, podle něhož zanikly sice šlechtické tituly a veřejnoprávní privilegia z nich plynoucí, avšak nezanikla oprávnění soukromoprávní povahy vztahující se k osobám splňujícím určité kvalifikační předpoklady. Nezdá se ale, že by přijetí nového nadačního zákona v roce 1997 (č. 227/1997 Sb.), nahradivšího stávající nedostatečná ustanovení § 20b – 20e občanského zákoníku (z. č. 40/1964 Sb.), pootevíralo dveře k zakládání rodových nadací v České republice.²⁵

Exkurs: Zrušení šlechtictví a fideikomisů v Německu

Vzhledem k naznačeným souvislostem mezi podobou rodového svěřenectví v habsburské monarchii a německých zemích je zapotřebí učinit alespoň letmý excurs k problematice odstranění fideikomisů a řešení otázky užívání šlechtických titulů v Německu po roce 1918. V české historiografii existují práce obírající se zrušením šlechtictví v ČSR po roce 1918 a záležitostmi příbuznými²⁶, avšak srovnávací studie zachycující vývoj v širším, nejen geografickém kontextu stále chybí.

Po roce 1918 přijatá právní úprava v Německu doplněná judikaturou představuje relativně čistou a nechaotickou metodu řešení otázky šlechtické titulatury a vázaného majetku.²⁷ Je asi nutno předeslat, že v současné době žije v SRN cca 40 000 osob šlechtického původu, které mají možnost se spolčovat ve sdružení německých šlechtických svazů (Verein der deutschen Adelsverbände), jež představuje organizaci zastřešující na základě zejm. regionálního či náboženského klíče se zformovavší spolky osob s modrou krví. Zmíněná organizace také prostřednictvím Výboru pro otázky šlechtického práva (Deutsches Adelsrechtsausschuß) řeší na soukromoprávní bázi případně vyvstávající sporné otázky.²⁸ Nakladatelství C. A. Starke Verlag v Limburgu an der Lahn vydává po druhé světové válce na tzv. gothajské almanachy navazující Genealogisches Handbuch des Adels podávající informativní přehled říšské šlechty.²⁹

Problematika užívání šlechtických titulů spadá do vícero právních odvětví, mj. jde o normy práva ústavního, správního, rodinného a občanského. Základní právní normu, od níž se pak další právní předpisy na spolkové i zemských úrovních od pádu císařství a vzniku republiky odvíjejí, představuje Ústava Německé říše (tzv. výmarské republiky) z 11.8. 1918, která v čl. 109 odst. 3 stanoví, že ačkoli šlechtické tituly nadále udíleny již nebudou, stávají se po právu do

14.8.1919 udělené šlechtické tituly součástmi jména.³⁰ Toto pravidlo neplatí ale tehdy, nebyly-li již delší dobu právoplatnými nositeli užívány, popř. se jich tyto osoby přímo vzdaly.³¹ Na mnohé v průběhu doby se vynořivší otázky ale musela dát odpověď až judikatura nebo řada rozhodnutí správních orgánů.³² Dle nich se např. pouze výjimečně mohou na základě zákona o změně jmen (Namensänderungsgesetz) volit jména obsahující šlechtická označení.³³ Zákon rozhodně nesmí být užíván jako berlička k „vytváření nových šlechtických titulů“, a tak např. ani udělení šlechtického titulu cizím panovníkem není důvodem k uznání změny jména dle tohoto zákona. V této souvislosti je třeba zmínit i ustanovení § 1355 odst. 4 německého občanského zákoníku (BGB) umožňující rozvedeným či ovdovělým manželům návrat k původnímu rodovému jménu – jde-li o ženu s jménem obsahujícím baronské označení, může poté užívat své rodné jméno pouze s titulem Freifrau nikoli Freiin.³⁴ Vstupem do manželství, kdy vzniká právo užívat šlechtické jméno manžela, se samozřejmě – i když z čistě formálního hlediska akcentujícího konstrukci predikátu jako součásti jména je to nepadnutelné – jméno upraví tak, aby odpovídalo opačnému pohlaví (tedy manžel Graf, Freiherr, manželka Gräfin, Freifrau atd., jak ostatně potvrzuje už judikát z roku 1926).³⁵ Současná právní úprava umožňuje nabytí jména se šlechtickým titulem i tím, že snoubenci si zvolí za své společné jméno do manželství jméno ženy s šlechtickým predikátem, nebo úplatným postoupením práva na užívání šlechtického titulu.³⁶ Zcela jednoznačné stanovisko již výše zmíněného Výboru pro otázky šlechtického práva k těmto jednáním říká, že ani přijetím šlechtického predikátu manželky ani adopcí nešlechtice eo ipso příslušnost k říšské šlechtě nevzniká.³⁷ Protože logika užívání šlechtických predikátů vychází z jejich zařazení jako součástí jména, náleží i nemanželskému dítěti v souladu s § 1617 odst. 1 BGB jméno jeho matky s příslušným šlechtickým označením.

Co do šlechtického titulu uděleného ad personam platí za vzorové rozhodnutí bavorského Vrchního zemského soudu (Oberstes Landesgericht) publikované v roce 1981, podle něhož se jedná pouze o součást jména takto obdařeného jednotlivce, které nezakládá nárok rodinných příslušníků.³⁸ Velice zajímavou a spornou otázkou je možnost užívání titulů příslušejících pouze hlavě rodu³⁹ a vůbec problematika titulatury tzv. primogeniturní šlechty. V praxi totiž není příliš dodržováno pravidlo preferované orgány veřejné moci, aby se součástmi jména stávala pouze ta šlechtická označení, která se dle bývalého šlechtického práva dědila jako rodové jméno bez zvláštního upřednostnění některých členů rodu.⁴⁰

Za nepřipustné se považuje vkládat šlechtický titul před křestní jméno. Jeho místo je mezi křestním jménem a příjmením (např. Albrecht Graf von Schlieffen, nikoli Graf Albrecht von Schlieffen). Zkrácení „von“ na „v.“ a „Freiherr“

na „Frhr.“ se považuje za dovolené a obvyklé. V některých spolkových zemích (např. v Prusku zákon z 23.6.1920) byli příslušníci šlechtických rodů přinuceni zvolit si některé z predikátů a titulů za součást jména a ostatní v úředním styku nepoužívat – tento přístup byl motivován pravděpodobně snahou o racionální a pragmatickou úpravu, která by nekladla na úředníky přílišné nároky co do znalostí šlechtické genealogie a titulatury. Cizozemská šlechtická označení je pak nutno užívat v původní podobě a nepřekládat (např. francouzské „de“ na německé „von“). Právě v této oblasti, tzn. tam, kde německé právo naráží na právní řády jiných států, se objevuje celá řada soudních a správních rozhodnutí, jež musí zodpovědět otázky, které ponechává právní úprava otevřené. Na možnost užívat šlechtická označení je zásadně potřeba nahlížet z pohledu právního řádu státu, jehož je daná osoba státním příslušníkem. I tehdy, kdy státní příslušník země, v níž došlo ke zrušení šlechtických titulů⁴¹, získá v následujícím období německou státní příslušnost, platí obecně zásada, že není osobou oprávněnou užívat šlechtické tituly. Pokud však německou státní příslušnost nabyt dříve, než došlo v jeho domovské zemi k zrušení šlechtických titulů, pak titul užívat smí a šlechtické označení se považuje za součást jeho jména. Protože však německou státní příslušnost nabylo mnoho osob v důsledku bouřlivých událostí stíhajících středoevropský prostor v tomto století až poté, co přišly o právo užívat šlechtické tituly ve svých domovských zemích a poté byly ještě z těchto zemí odsunuty, snaží se zákonodárce zmírnit tíživost jejich postavení alespoň novelou zákona o změně jmen z 29.8.1961. Tehdy došlo k vložení § 3a. Ten umožňuje navrácení původního jména německému státnímu příslušníkovi, který získal německé občanství poté, co mu bylo ve státě, odkud pochází, bráněno užívat jeho původní jméno, a to na základě správního opatření či právního předpisu postihujícího především příslušníky německé menšiny.⁴² Vzhledem ke skutečnosti, že, jak už bylo mnohokrát naznačeno, šlechtický titul se považuje za součást jména, otevírá se možnost obnovení šlechtického titulu pro šlechtické rody z českých zemí či Estonska, nikoli však pro rakouské či maďarské šlechtické rody, protože tam zrušení šlechtických titulů nepostihlo – máme-li se držet dikce zákona – „převážně příslušníky německé menšiny“. Ať už proto, že se převážně dotklo jiné národnosti – Maďarů – nebo proto, že se sice týkalo převážně Němců, ale ti netvořili ve státě menšinu, což je příklad Rakouska. Proti převažujícímu mínění se však i zde objevuje menšinový názor, že zrušení šlechtických titulů cizím státem není pro Německo závazné, protože jde o „vyvlastnění z veřejného zájmu“, v daném případě vyvlastnění jména, které je účinné jen na území dané opatření realizujícího státu.

Co se týče samotného institutu fideikomisu, jeho úprava logicky nenáležela do sféry říšského zákonodárství. Podoba svěřenectví v jednotlivých historických zemích se navíc dosti výrazně odlišovala, a proto se při odstraňování fi-

deikomisů přistoupilo k následujícímu řešení. Výmarská ústava v čl. 155 odst. 2 nařídila odstranění fideikomisů, avšak provedení tohoto kroku náleželo plně do sféry zemského zákonodárství. A tak, i když součástí právního řádu SRN zůstává formálně stále článek 59 uvozovacího zákona k občanskému zákoníku (Einführungsgesetz zum BGB von 18.8.1896) potvrzující platnost zemských předpisů o rodových fideikomisech, jde nyní již o ustanovení obsolentní. Zemské zrušovací zákonodárství totiž doplnil a svým způsobem otázku likvidace fideikomisů završil říšský zákon z 26. června 1935 (BGBl. III, 7811–1) a k němu vydané prováděcí nařízení z 24.8.1935. S definitivní účinností od 1.1.1939 přestávají existovat ještě dožívající svěřenectví, léna a další formy vázaného majetku na základě zákona o zániku fideikomisů z 6. července 1938 (BGBl. III, 7811–2). Doplnující ustanovení obsahují pak i některé právní předpisy z období po druhé světové válce.

Některé možnosti využití fondu Fideikomisní spisy, 1564–1953

Věnovali-li jsme se na předcházejících řádcích otázce právní úpravy fideikomisů v Rakousku, popř. problematice jejich zrušení v středoevropském kontextu, nebylo tomu tak zcela bezúčelně. Pouze tehdy, když se blíže seznámíme s legislativním zakotvením tohoto institutu, můžeme posléze nastoupit na mnohem komplikovanější, avšak zároveň nanejvýš užitečnou a potřebnou cestu průzkumu a vytěžení bohatého množství archivního materiálu, který nám poskytuje cenná svědectví o příslušnicích šlechtických rodů, coby zřizovatelů svěřenectví, i o majetkových podstatách tvořících jádro fideikomisů. Badatelským výzkumem zohledňujícím nové otázky kladené historickou veřejností v oblasti sociálních i hospodářských dějin odhalíme jak onen běžný, každodenní život jednotky tvořící unikátní sociálně-ekonomický celek, tak i dramatické zvraty, které občas do poklidné existence svěřenectví zasáhly, nejčastěji v podobě majetkových sporů.

Spektrum písemností, s nimiž se můžeme v archivním fondu setkat, je dosti široké – od zachycení soudních sporů přes vykreslení struktury využití půdy a zachycení hodnoty majetku v dobovém kontextu sahá až po spisy odhalující podobu a vybavení panského sídla coby „výkladní skříně“ dokládající úspěšnost hospodaření na panství. Není asi třeba připomínat, že údaje zachycované dle určitého schématu v širším časovém horizontu představují ideální „pole neorané“ pro zpracování srovnávacích studií. Určitý odrazový můstek pro badatele zabývající se dějinami 19. století může představovat soubor 23 knih, v nichž vedle rejstříků, na jejichž základě lze získat přesnější informace o struktuře aktového materiálu, nalezneme i tzv. *souhrnné záznamy o fideikomisu*, které náležejí k nejzajímavějším součástem tohoto celku. Mají ustálenou strukturu

a pocházejí z let 1860–1871. Tvoří je jednotlivé svazky vztahující se vždy k určité šlechtické pošlosti a následně k jí náležejícímu svěřenectví. Uspořádání respektuje abecední sled těchto rodin (nikoli tedy fideikomisů), přičemž v naprosté většině případů je evidence vedena dle rodů, které fideikomis držely v době vyhotovení zápisu.⁴³ Takřka každý takový svazek má následující části:

- A) Genealogie des Geschlechts (obsahuje genealogii a historii rodu vč. popisu erbu a výjimečně – Althann, Beaufort-Spontin – i jeho více či méně zdařilého vyobrazení, přílohu tvoří u valné většiny svazků rodokmen vyvedený v tabulce)
- B) Geschichtliche Notitzen über Fideikommiß-Körper (poznámky k formování fideikomisní podstaty v určité časové ose)
- C) Entstehung des Fideikommißes und Nachfolge-Ordnung (popis ustavení a vzniku svěřenectví vč. nástupnického řádu)
- D) Darstellung des Stammvermögens und aller seinen Bestandtheilen (stručný přehled fideikomisního jmění s popisem a zaznamenáním účetních položek pro 60. léta 19. století)
- E) Grundbesitz (nastínění rozsahu pozemkového majetku členěného dle druhů – pole, lesy, louky, rybníky, zahrady...)

I z takto stručně nastíněného obsahu vysvítá, že zmíněný materiál představuje pozoruhodný soubor, který je možno využít k výzkumu jak v oblasti hospodářských a sociálních dějin 19. století (zejm. části D a E), tak i v rámci studia právních dějin (zejm. část C) a šlechtické genealogie (především díl A). V poslední ze zmiňovaných oblastí je však rozsah využití značně limitován. Nehledě k tomu, že existuje množství přehledných často mnohasvazkových příruček pro šlechtickou genealogii⁴⁴, zvláště co do údajů o nejstarších generacích rodu nemusí být přehled zobrazený v tabulce zcela přesný. Na druhou stranu v zachycení mnohdy složitých převodů fideikomisní podstaty a pro pochopení vzájemných rodinných vazeb (např. srov. jednotlivé linie Kolowratů, příbuzenství Sinzendorfů a Nostitzů, dědiců mníšeckého panství apod.) mají souhrnné záznamy o fideikomisu pro historiky i genealogy určitou hodnotu. Taktéž zachycení sledu držitelů a čekatelů fideikomisu má svůj význam a vzhledem k právní relevanci postavení jednotlivých osob v rodině pro správu fideikomisu lze genealogické tabulky využít v případech, kdy je určité časové zařazení sporné. Takové případy mohou nastat pochopitelně ještě v 19. století.⁴⁵ Celkový rozsah užitečných informací v daném souboru je ale samozřejmě mnohem širší a výrazně přesahuje sdělovací možnosti stručné, spíše uvozovací studie. Pro orientační seznámení s rody (a jejich fideikomisy), které jsou zachyceny v souhrnných záznamech o fideikomisu, jsme se rozhodli na následujících stránkách poskytnout jejich přehled, který nemohl být v inventáři daného archivního souboru z technických důvodů badatelům předložen.

Inventární číslo	Svazek	Rod	Fideikomis /rok vzniku a panství	Rok sepsání v souhrn. záznamu	Genealog. tabulka od +Poznámky
18	1	Althann	1658, KRÁLÍKY	1862	od Michaela Adolfa hr. Althanna (*1574-+1636).
	2	Althann	1738, Svojšice	60. léta	chybí genealogie rodu, kresba erbu
	3	Beaufort-Spontin	1826, Bečov, Toužim	1864	od Jakoba Vincenta von Spontin (přelom 17.-18.stol.), kresba erbu
	4 – chybí				
	5	Buquoy	1663, Nové Hrady, Rožmberk	1861	od Karla Bonaventury Buquoye (*1571-+1621)
	6	Chanovský Dlahoweský Ritter von Langendorf	1696, Němčice	1860	od Mikuláše Lhoty von Langendorf, (žil 1340)
	7	Chotek	1770, Jeviněves	1860	od Petra Chotka (žil 1542)
	8	Clary-Aldringen	1750, Teplice, Krupka, Jesenice	60. léta	od Davida rytíře Claryho (žil 1534)
	9	Colloredo-Walsee	1654, Opočno	1862	od Viléma z Melsu (žil 1286)

Inventární číslo	Svazek	Rod	Fideikomis /rok vzniku a panství	Rok sepsání v souhrn. záznamu	Genealog. tabulka od +Poznámky
	10	Czernin von Chudenitz	1650, Jind. Hradec, Petrohrad, Krásný Dvůr, Sedčice	1861	od Drslava Czemina (žil 1435,1454)
19	11	Des Fours	1633, Hrubý Rohozec	1861	od Guillemina (žil 1425)
	12	Dietrichstein		1864	od Zikmunda (1484-1540), přeškrtnuto, rod vymírá
	13	Freiherr Engel von Engelfluss ⁴⁶	1661, Mníšek	60. léta	geneal. a hist. rodu jen k Engelflussům, od Serváce Engela (žil 1635)
	14	Fürstenberg	1756, Křivoklát, Krušovice, Nižbor	60. léta	od Kryštofa I. (*1534-+1559)
	15	Hanau	1854, Hořovice, Jince	60. léta	chybí geneal. a hist. rodu
	16	Harrach zu Rohrau	1697, pův. Stěžery a Branná, později též. Jilemnice a Sadová	1862	od Přibyslava (+1289)
	17	Herberstein	1691, obnov. 1717, Landštejn	1861	od Otty (+1427)
	18	Hohenembs	1626, Bystré	60. léta	chybí genealogie rodu

Inventární číslo	Svazek	Rod	Fideikomís /rok vzniku a panství	Rok sepsání v souhrn. záznamu	Genealog. tabulka od +Poznámky
	19	Hohenzollern - Sigmaringen	v přípravě	1862	chybí geneal. a hist. rodu
20	20	Kaunitz	1711, Zahrádky	1869	od Oldřicha (*1569-+1617)
	21	Kaiserstein	1701, Stárkov	1862	od Jana (žil 1608)
	22	Khevenhüller - Metsch	1739, Komorní Hrádek	60. léta	od Augustina Khevenhüllera (+1519)
	23	hr. Kinský	1717, Chlumec nad Cidlinou	60. léta	od Jana Viléma rytíře Tetaura, žil 1320
	24	kn. Kinský	1746, Choceň	1862	chybí geneal. rodu
	25	Kokořowetz	1698, Žlutice	1863	od Petra (+1608)
	26	Kolowrat Krakowský	1688, Týnec	1869	od Albrechta Kryštofa (žil 1592)
	27	Kolowrat Novohradský	1690, Velké Dvorce, Košátky, Přimda	60. léta	od Jana Václava (+1690)
	28	Kolowrat Liebsteinský	1697, Rychnov nad Kněžnou, Černíkovice	60. léta	od Albrechta Viléma (*1600-+1689)
	29	Kuenburg	1720, Mladá Vožice	60. léta	od Viléma (žil 1596)
	30	Lamberg	1712, Žichovice	60. léta	od Jiřího (*1459-+1539)

Inventární číslo	Svazek	Rod	Fideikomis /rok vzniku a panství	Rok sepsání v souhrn. záznamu	Genealog. tabulka od +Poznámky
21	31	Lichtenstein	1623, Lanškroun, od 1718 také Rumburk	1865	od Ottmara (žil 1145)
	32	Lobkowitz	1677, Roudnice nad Labem, Vysoký Chlumeč, Břlina, Milevsko, Nová Ves-Jezeří, Liběšice	60. léta	od Jana I. (žil okolo 1370)
	33	Löwenthal	1846, Zruč nad Sázavou, Zbraslavice, Ostrov	1868	geneal. a hist. rodu chybí, přeškrtnuto, změna na peněž. fideik.
	34	Löwenstein-Wertheim-Rosenberg	1768 Bor, Bernartice, Olešná-Vidice, Bohatice	1867	od Jana Teodora (*okolo 1586 +kol 1644)
	35	Mensdorff-Pouilly	1850, Nečtiny	1871	od Jana Pouilly (žil kolem 1550)
	36	Metternich-Winneburg-Beilstein	1696, Kynžvart	1868	od Edmunda (žil kolem 1519)
	37	Reisky von Dubéitz (sic!)	1660, Vilémov	1867	dříve Caretto-Milesimo, geneal. od Stephana Caretto-Millesimo (16. stol.)

Inventární číslo	Svazek	Rod	Fideikomis /rok vzniku a panství	Rok sepsání v souhrn. záznamu	Genealog. tabulka od +Poznámky
	38	Nostitz-Rienek st.l.	1687, Planá	1866	dříve Sinzendorf, geneal. obou rodů od 17. století
	39	Nostitz-Rienek ml.l.	1630, Sokolov, Jindřichovice	1867	chybí geneal. rodu
	40	Rohan zu Guemenée-Rochefort-Montauban	1846, Svijany, Český Dub	60. léta	chybí geneal. a hist. rodu
22	41	Salm-Reifferscheid	1841, Lipová	1866	od Arnošta Bedřicha (žil okolo 1620)
	42	Schlik zu Passaun und Weiskirchen	1672, Kopidlno, Staré Hradý	1867	od Jindřicha I. (+kol 1420)
	43	Schönborn-Wiesentheid-Buchheim-Wolfsthal	1812, Lukavice, Dlažkovice	1867	od Jiřího I. (žil okolo 1549)
	44	Schwarzenberg, primog.	1685, Hluboká, Třeboň, Toužetín, Mšec, Postoloprty, Citoliby, Protivín, Vimperk	1868	od Viléma I. (*1492 - +kol 1542)
	45	Schwarzenberg, sekundogen.	Orlík, Zvíkov	1868	od Viléma I. (*1492- +kol 1542)
	46	Stadion-Thannhausen	1843, Kout, Trhanov	1868	od Jana Kryštofa, (+kol 1660)
	47	Sternberg	1701, Zásmyky, Častolovice	1867	od Štěpána Jiřího (*1531)

Inventární číslo	Svazek	Rod	Fideikomis /rok vzniku a panství	Rok sepsání v souhrn. záznamu	Genealog. tabulka od +Poznámky
	48	Thun-Hohenstein	1656, Klášterec, Žehušice	1868	chybí geneal. rodu
	49	Thun-Hohenstein	1671, Děčín	1868	chybí geneal. rodu
23	50	Thun-Hohenstein	1703, Choltice	1868	chybí geneal. rodu
	51	Trautmannsdorf-Weinsberg	1639-1650, 1827 Horš. Týn	1867	od Jana Bedřicha (*1525 - +kol 1590)
	52	Waldstein-Wartenberg	1858, Mnichovo Hradiště	1868	od Jana (*kol 1450-+1506)
	53	Waldstein-Wartenberg	1667, Duchcov, Horní Litvínov	1868	chybí geneal. rodu
	54	Wallis-Karighmain	1738, Kolečovice	1868	od Oliviera (*1576-+1632)
	55	Windisch-Grätz	1841, Kladruby	1868	od Konráda (žil 1380)
	56	Wratislaw	1712, Dírná, Zálší	1867	od Václava (*kol 1440 - +1500)
	57	Netolitzky a Wratislaw-Netolitzky	1759, Kost	60. léta	od Václava Netolitzkého (žil kol 1580)

POZNÁMKY

- ¹ Šolle, V. Fideikomisy a jejich současná archivní problematika. In: Archivní časopis 21/1971, s. 103–115, zde zvl. s. 105–106.
- ² K vývoji a podstatě fideikomisy zejm. Costa, D. Die Entwicklungsgeschichte der deutschen Familienfideicommisses. München 1864, Lewis, W. Das Recht des Familienfideicommisses. Berlin 1868 (reprint 1969) a Pfaff, L. – Hoffmann, F. Zur Geschichte der Fideicommisses. Wien 1884. Novější, obtížněji dostupná literatura viz dále SOERGEL. Kommentar zum BGB. Bd. 10. Stuttgart-Berlin-Köln 1996, s. 2211–2212.
- ³ Především Urfus, V. Rodinný fideikomis v Čechách. In: Sborník historický 9/1962, s. 193–238. Též úvod inventáře fondu Státního ústředního archivu v Praze (dále SÚA Praha) Fideikomisní spisy, 1564–1953, zpracovaného M. Stupkovou a kol. roku 1978, či studie Č. Pinsker a České zřízení rodové. Praha 1907.
- ⁴ Snaha poukázat na domácí kořeny předbělohorského svěřenectví se prolíná zvl. v pozn. 2 uvedenou Pinskerovou prací.
- ⁵ Až občanský zákoník z roku 1811 (ABGB) vnesl jasno do terminologického zmatku let předeslých, kdy se promiscue užívalo pojmů majorát a „fideicommissum familiae perpetuum“. Od roku 1811 je pojem majorát rezervován pro jeden z druhů posloupnosti vedle primogenitury a seniorátu typického spíše pro předbělohorské období. V případě pochybností o zvolené formě nástupnictví měla přednost primogenitura. Zastřešujícím termínem zůstává ve všech případech pouze výraz fideikomis (svěřenectví).
- ⁶ Vznik nových fideikomisů se tím stal procedurálně náročnějším, pozitivní dopad však mělo toto opatření pro upevnění pozice stávajících svěřenectví, pro něž se vyžadoval tentýž postup – tj. schvalování některých podstatných majetkových dispozic říšskou radou. Srov. Urfus, V. c.d., s. 231.
- ⁷ Nejnověji dokládá a srovnání s ostatními dědičnými zeměmi pro dobu předbrežnovou poskytuje Melville, R. Adel und Revolution in Böhmen. Mainz 1998, zejm. s. 22–44.
- ⁸ Statistické porovnání viz Kapras, J. Velkostatky a fideikomisy v českém státě. Zvláštní otisk z „Právnických rozhledů“ r. 1918, s. 22.
- ⁹ K historickému vývoji, obsahu i zrušení institutu lenního práva zejm. Die böhmischen Kronlehen im Königreiche Böhmen, Markgrathume Mähren und Herzogthume Schlesien, dargestellt von Eduard Pštros. Prag 1861, dále Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha 1997, s. 41–42, 239, a heslo Lenní právo od F. Čády ve Slovníku veřejného práva československého, sv. II, Brno 1932, s. 487–494.
- ¹⁰ Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému od kolektivu autorů pod vedením F. Roučka a J. Sedláčka (díl druhý vydaný v Praze 1935), pojednávající o lenních vztazích v souvislosti s úpravou děleného vlastnictví, uvádí, že „dosud Blansko je lénem olomouckého arcibiskupa.“ (s. 217).
- ¹¹ Tilsch, E. O fideikomissech. Vydání autorisované. Praha 1908, s. 9.
- ¹² Srov. např. Veselý, F. X. Všeobecný slovník právní. Díl první. Praha 1896, s. 471.
- ¹³ Tilsch, E. c.d., s. 13.
- ¹⁴ Srov. např. přechody vlastnictví panství Mníšek pod Brdy dle souhrnného záznamu o fideikomisu. SÚA Praha, fond Fideikomisní spisy, 1564–1953, inv. č. 19, sv. 13.
- ¹⁵ K argumentům obou stran viz Veselý, F. X.: c.d., s. 468.
- ¹⁶ Černý, J. M. Boj za právo. Sv. I. Praha 1893, s. 484.
- ¹⁷ Urfus, V. c.d., s. 232–233.

- ¹⁸ Teoreticky občanský zákoník (ABGB) umožňoval pochopitelně i vznik nešlechtických fideikomisů. Spojení kritiky fideikomisů s útoky na českou šlechtu se však zvláště výmluvně projevuje v díle Josefa Holečka (Holeček, J. Česká šlechta. Praha 1918, s. 61).
- ¹⁹ Rozhodnutí NSS často řešila kolize nastavši v důsledku souběžné aplikace zákona č. 179/1924 Sb a předpisů o pozemkové reformě. Viz např. Bohuslavova sbírka judikátů č. 6669/27, 6970/27 nebo 6549/27.
- ²⁰ Tak kupř. odborný „Posudek ve věci thunovského svěřenství děčinského“ od Prof. Dr. Jana Krémáře (Právník 1925, s. 268–277, 297–307).
- ²¹ Zejména v případech opravdu významných celků jako např. u roudnických Lobkowiczů lze očekávat nepochybně soudní rozhodnutí zásadního významu, která vnesou jasno do vztahů, které komplikuje souběh prvorepublikových, znárodnovacích a restitučních norem in una.
- ²² Rakouskou právní úpravu v této oblasti sleduje Waldstein-Wartenberg, B. Österreichisches Adelsrecht 1804–1918. In: Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 17–18/1964, s. 109–146, a nověji zejm. Binder – Krieglstein, R. Österreichisches Adelsrecht 1868–1918/19. Von der Ausgestaltung des Adelsrechts der cisleithanischen Reichshälfte bis zum Adelsaufhebungsgesetz der Republik. Dissertation an der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien. Wien 1997.
- ²³ Např. u Schwarzenbergů, Starhembergů nebo hrabat Henckel von Donnersmarck.
- ²⁴ Jejich písemnosti jsou uloženy v SUA Praha ve fondu Ministerstvo vnitra – Šlechtický archiv, 1833–1918, kart. 1–24.
- ²⁵ Zde zejm. viz znění §1 odst.1 zákona: „Nadace nebo nadační fond jsou účelová sdružení majetku zřízená a vzniklá podle tohoto zákona pro dosahování obecně prospěšných cílů. Obecně prospěšným cílem je zejména rozvoj duchovních hodnot, ochrana lidských práv nebo jiných humanitárních hodnot, ochrana přírodního prostředí, kulturních památek a tradic a rozvoj vědy, vzdělání, tělovýchovy a sportu.“ Též srov. § 646 ABGB.
- ²⁶ Zejm. Soukup, L. Zrušení šlechtictví v ČSR. In: Právněhistorické studie 17/1973, s. 101–112, též Mašek, P. Hierarchie a titulatura šlechty. In: Modrá krev. Praha 1999, s. 8–12.
- ²⁷ Na druhou stranu velice bolavým místem zůstává z hlediska šlechtických rodů z tzv. nových spolkových zemí fakt, že jejich majetky zabrané již roku 1945 v průběhu pozemkové reformy prováděné pod taktovkou ruské okupační správy nebyly a s největší pravděpodobností vzhledem k odstavci 1 Společného prohlášení německých států a čl. 41 Smlouvy o sjednocení Německa z roku 1990 a následnému rozhodnutí Spolkového ústavního soudu z 23. dubna 1991 ani nebudou vráceny. Jakékoli finanční odškodnění se též neočekává. Viz např. Wendenburg, A. Die Menschenrechtsbeschwerde der Bodenreformopfer. In: Sobotka, B. (ed.): Burgen, Schlösser, Gutshäuser in Sachsen, Stuttgart 1996, s. 489–500, a další příspěvky v tomto sborníku. Plasticky zachycuje průběh poválečné pozemkové reformy sborník Schicksalbuch des Sächsisch – Thüringischen Adels 1945. Limburg an der Lahn 1994.
- ²⁸ Srov. např. Studnitz, G. von. The German Nobility. In: www.worldroots.com/brigitte/royal/germannobility.htm. K právním aspektům blíže např. Barchetti, T. Adelsrecht in der Republik Deutschland und in Österreich. In: Adler 2/93, s. 41–45.
- ²⁹ Je vydáván v 5 řadách (Adelslexikon, Fürstliche Häuser, Gräflliche Häuser, Freiherrliche Häuser a Adelige Häuser), do konce roku 1998 vyšlo celkem již 117 svazků.
- ³⁰ Zmíněné ustanovení na základě článku 123 odstavec 1 Základního zákona SRN (Grundgesetz BRD) je i dnes součástí německého právního řádu, má však již jen právní sílu „obyčejného“ nikoli ústavního zákona.
- ³¹ Viz Münchener Kommentar BGB. Bd. I. München 1993, s. 111.
- ³² Obecně se většina odborníků shoduje na tom, že soudní rozhodnutí se navrhovatelům většinou snaží v těchto záležitostech vyhovět, pokud nejsou ohrožena práva jiných subjektů.

- ³³ Srov. Münchener Kommentar. Bd. I. München 1993, s. 108.
- ³⁴ Ibidem, s. 198.
- ³⁵ U rytířských označení praxe vychází z toho, že manželovi přísluší „Ritter von“ a manželce pouhé „von“. Ibidem, s. 201.
- ³⁶ Do roku 1920 existovala taxa 6 000 říšských marek za takový převod. Ibidem, s. 199 .
- ³⁷ Ibidem, s. 201.
- ³⁸ SOERGEL Kommentar zum BGB. Bd. I. Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1988, s. 62.
- ³⁹ Jde např. o situaci, kdy v rodině, kde hlava rodu je knížetem a ostatní členové rodu jsou hrabata, umírá osoba, která jako poslední dle bývalého šlechtického práva užívala v době, kdy ústava Výmarské republiky vstupovala v účinnost, knížecího titulu coby hlava rodu.
- ⁴⁰ Ibidem, s. 62.
- ⁴¹ Šlechtické tituly takto ruší např. Rakousko zákonem z 3. 4. 1919 (tzv. anšlus roku 1938 na tom nic nezměnil), Maďarsko zákonem z 3. 1. 1947, Československo 30. 12. 1918, Rusko bolševickým dekretem z 23. 11. 1917. Zákaz šlechtických titulů v Rumunsku platil již dle článku 10 Ústavy z 29. 3. 1923 a v Jugoslávii dle článku 4 odst. 2 Ústavy z 28. 6. 1921. Naproti tomu článek 96 polské ústavy z roku 1921 podle některých nelze považovat za zrušení šlechtických titulů jako součástí jmen. S výjimkou Estonska (zákon z 9. 6. 1920 a ústava z 15. 6. 1920) nedošlo nikdy ke zrušení šlechtických titulů v Pobaltí (Litva, Lotyšsko).
- ⁴² § 3a Zákona v originále zní:
 „(1) Ist ein deutscher Staatsangehöriger, der die deutsche Staatsangehörigkeit nach dem 1. Januar 1919 erworben hat, daran gehindert, seinen früheren Familiennamen oder Vornamen zu führen, weil ihm dies vor seiner Einbürgerung durch ein Gesetz oder Verwaltungsmaßnahme seines früheren Heimatsstaates verboten war, so liegt ein wichtiger Grund zur Änderung im Sinne des § 3 Abs. 1 vor, wenn durch das Gesetz oder Verwaltungsmaßnahme des früheren Heimatsstaates überwiegend Angehörige einer deutschen Minderheiten betroffen waren.
 (2) Absatz 1 gilt auch für die deutsche Staatsangehörige, auf die der frühere name durch Ableitung übergegangen wäre.“
- ⁴³ Výjimku představuje fideikomis Mníšek zařazený pod Engely z Engelflusu, kteří však toto panství drželi jen do roku 1827. Obdobně Hohenembsově vymřeli i po přeslici již roku 1828, ale o panství Bystré se poté rozhořel spor mez dědici, který byl vyřešen až roku 1848, kdy se Bystrého ujala Arnoštka z Langetu. Od roku 1868 se tento statek nalézal v držení Habsburků. V případě jiných vymřelých rodů (Dietrichstein) nebo v případě zániku samotného fideikomisu (Loewenthal) bývá štítek s označením rodu na deskách daného svazku přeškrtnut.
- ⁴⁴ Např. Kneschkeho Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon. I–IX. Leipzig 1859–1870, a především již vzpomnuté gothajské almanachy vycházející od roku 1765 do roku 1942, resp. 1944. Jejich renomé v německém prostředí není malé, o čemž svědčí i fakt, že při řízení před soudy a úřady se ohledně nich prosadila právní domněnka správnosti obsažených údajů (viz Fritsch, T. Frhr. von. Die gothaischen Taschenbücher, Hofkalender und Almanach. Limburg an der Lahn 1968, s. 105). Přehledné genealogické tabulky též u jednotlivých hesel Wurzbach, C. von. Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. I–LX. Wien 1856–1891.
- ⁴⁵ Kupř. jako datum narození rakouského ministra spravedlnosti v letech 1888–1895, Bedřicha hr. Schönborna, nekrolog ve Fremden-Blattu z 21. 12. 1907 udává 14. září 1841, Almanach české šlechty (Praha 1999, s. 331) pak 10. září téhož roku. Většina nekrologů stejně jako tabulka ve svazku 43 inv. č. 22 – souhrnného záznamu o schönbornském fideikomisu – potvrzuje datum 11. září 1841.
- ⁴⁶ Později přechází na Unwerthy a pak na Štampachy.

**DIE BÖHMISCHEN FIDEIKOMISSE IN DEN LETZTEN JAHREN
IHRER EXISTENZ**

(NOTIZEN ZU ARCHIV- UND VERWALTUNGSASPEKTEN)

Jiří Georgiev

Zu den bedeutendsten Rechtsinstituten, die die Konzeption des gebundenen Eigentums ausdrückten, noch in der Abschlussperiode des Dauerns der Habsburger Monarchie gehörte die Regelung der Fideikomisse, die sich bis ihre Aufhebung fast absolut ihren reinen adeligen Charakter behielten. Der Zeitumfang des Archivbestandes Fideikomiss-Akten, 1564–1953, der im Staatlichen Zentralarchiv in Prag deponiert ist, beweist auch die Kompliziertheit der Auseinandersetzung der Eigentumsbindungen nach der Liquidierung der Fideikomisse laut Gesetz Z. 179/1924 S.d.G.u.V. der Tschechoslowakischen Republik. Davon, dass es nicht leicht wurde, die eingewurzelten Mechanismen und Traditionen der Fideikomiss-Wirtschaft und -Nachfolge zu entkräften, zeugt auch die Erfahrung der sog. Weimarer Republik, die in der Angelegenheiten des Adelsrechts die bedächtigeren Stellung einnahm als z. B. die Tschechoslowakei oder Österreich zwischen den Kriegen. Der Autor, der in seiner Studie enge Bindungen zwischen der Regelung des Vertrauens in der Habsburger Monarchie, die schon früher vor allem in der Arbeit von Urfus beschrieben wurde, und in den deutschen Ländern betont, leistet für Vergleich einen Umriss der Rechtsgründen der Adel-, Abschaffung“ und der Aufhebung der Fideikomiss-Güter in Deutschland zwischen den Kriegen. Den nächsten Kapitel, der aber schon den Rahmen der einleitenden Studie überschreitet, könnte die Komparation der praktischen Realisation dieses Schrittes bilden. Allgemein kann man konstatieren, dass in der tschechischen und auch in der deutschen Historiographie zwar die Arbeiten existieren, die dieses Thema relativ ausführlich erfassen, besonders von der rechtshistorischen Ansicht aus, doch andererseits entbehrt man ein systematischeres Werk, das z. B. auf dem Gebiete der wissenschaftlichen und sozialen Geschichte die Aufgabe der Fideikomiss-Wirtschaft im breitem Kontext bearbeitet würde. Es fehlt auch die Reflexion der Veränderungen des Fideikomiss-Instituts im breiterem Zeithorizont und der Vergleich mit der Entwicklung in einzelnen Ländern der Donaumonarchie, aber auch außer ihrem Rahmen. Von den angedeuteten Wirklichkeiten fließen die neuen Möglichkeiten aus, die sich vor der wissenschaftlichen Untersuchung auf diesem Gebiete öffnen. Zur Erklärung mancher zusammenhängenden Fragen kann u. a. der erwähnte Bestand des Staatlichen Zentralarchivs in Prag

dienen. Zur Orientierung in diesem Bestand stehen dem Benutzer zur Verfügung nicht nur das bestehende Findbuch, aber auch in diesem Beitrag veröffentlichte Tabelle, die eine Übersicht des hinsichtlich der Bedeutung zweifellos wesentlichen Teils dieses Komplexes vorstellt, der die leichte Orientierung auch in einigen anderen Bestandteilen – den sog. zusammenfassenden Aufnahmen über Fideikomiss – ermöglicht.